

Seleucia

Sayı VIII - 2018

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mimar Burak Yazıcı'ya (ARCLAND Mimarlık Mühendislik Danışmanlık Sanayi Tic. Ltd. Şti) şükranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the Architect Burak Yazıcı, owner of the Arcland Architecture.

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret K. Yegül
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici-Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereğ
Dr. Öğr. Üyesi. Deniz Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VIII
Sayı: 8

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 8 | Nisan - Mayıs 2018

Obelisk Bones

Dikilitaş Kemikleri

Diane Favro

11

Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı:

Hadrianus Sardes'e Geldi mi, Eğer

Geldiyse...

Did Hadrian Visit Sardis? And if he did...

Fikret Yegül

27

Olba Akropolisi Kazılarında Yeni Babil

Damga Mührü

A Neo-Babylonian Stamp Seal from the

Excavations of the Acropolis of Olba

Emel Erten

49

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Dog in the Early Societies of Anatolia

Fikret Özbay

69

Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri

Hareketlilik Hakkında Düşünceler

Thoughts on Military Activity in Olba in Light

of Arrowheads

Tuna Akçay

91

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi

Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı

Erhacı Settlement And Castle

Ayhan Yardımcıel

123

Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları

Glass Lamps from Olba Excavations

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

139

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin

Değerlendirilmesi

Evaluation of the Results of the Excavations at

the Northern Church of the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğın

165

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma

İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve

Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus:

Views on the Urban Texture of Tarsus and

the Flow of Kydnos River During the Roman

Imperial Period

Deniz Kaplan

191

Yeni Bulgular Işığında Urfa'da Neolitik

Dönem

The Neolithic Period in and around Urfa in the

Light of New Findings

Bahattin Çelik-Kaya Tolon

211

Yukarı Dicle Havzası'nda Bir Yeni Asur

Yerleşimi: Aşağı Salat

Aşağı Salat: A Neo-Assyrian Settlement in the

Upper Tigris Region

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay - İlkey Aklan

233

Bir Grup Geç Roma Sikkesi Işığında Parion

Yamaç Hamamının Son Kullanım Evresi

Hakkında Görüşler

Some Considerations Regarding Final Use of

Parion Slope Bath in the Light of A Group of

Late Roman Coins

Vedat Keleş - Ersin Çelikbaş - Kasım Oyarçın

269

Kitap Tanıtımı

Book Review

Apollodoros Bibliotheka: Yunan Mitolojisi

Hüseyin Üreten

305

Ankara

Yavuz Yeğın

311

Totenkult

Tuna Akçay

317

Suriye, Filistin Ve Batı Arabistan Eski

Eserleri

Murat Özyıldırım

323

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin sekizinci sayısını sizlere sunarken, bu yıl da yazarlarımızın değerli katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlere ulaşmayı amaçlamaktayız. Olba'dan gelen yeni bulgularımızı sizlerle paylaşmakta; çeşitli arkeolojik konulara yeni yaklaşım ve yorumlar getiren çalışmaları sunmaktayız.

Hadrianus'un Küçük Asya ziyaretinde geçmişin parlak başkenti Sardes'e uğrayıp uğramadığını merak ediyorsanız ya da Romalıların dev dikilitaşları Mısır'dan koparıp, imparatorluğun başkentlerine nasıl taşıdıklarını bilmek istiyorsanız; Tarsus'ta daha önce bilinmeyen bir Roma hamamı daha mı keşfedildi dersiniz ya da Parion Hamamı'nın son kullanım evresi konusunda sikkeler ışığında bilgilenmek istiyorsanız, eski Anadolu toplumunda köpeğin nasıl bir rolü olduğunu arkeolojik verilerle görmek sizce ilginçse o zaman Seleucia'nın bu sayısını okumalısınız. Orta Tunç Çağı'nın Aras Boyalıları Kültürü veya Diyarbakır Aşağı Salat Kazıları konusundaki çalışmalar ilginizi çekmekteyse ya da Urfa çevresindeki Neolitik Çağ sizce ilgi çekiciyse, doğru kaynak seçmiş bulunmaktasınız.

Olba'da Akhaemenid Dönem öncesinde Yeni Babil varlığını düşündüren bir arkeolojik veri isterseniz, 2017 kazılarında akropoliste ele geçen kalsedon damga mühür ilginizi çekecektir. Kentteki Geç Antik Dönem'i yansıtan manastır kazılarında 2017'de büyük ölçüde açığa çıkarılan Kuzey Kilisesi'nin mimari ayrıntıları; bu kilisenin de içinde bulunduğu yapıların aydınlatılmasında kullanılan cam kandillerin tipolojisi ya da Olba kazılarında bulunan ok uçları bağlamında kentteki askeri hareketlilik ile ilgili bilgilenmek için yine dergimizin bu sayısına bakmalısınız.

Yukarıda belirtilen çalışmaların yanısıra kitap tanıtımlarıyla da içeriği zenginleşen Seleucia'nın yayına hazırlanması aşamasında emeği geçen yazarlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve Ayşen Boylu'ya; çalışmalarımızda sabırla bize eşlik eden Sinan Turan'a şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

While presenting the eighth volume of Seleucia, we hope to reach you with a rich content by the contribution of our writers. We are pleased to share our interpretations on the latest finds from Olba excavations as well as many other archaeological articles with interesting approaches.

If you are anxious to know if Hadrian visited Sardis during his travel in Asia Minor or how Romans carried huge obelisks from Egypt to the capitals of the Empire; if you want to know about the possibility of a newly-discovered bath building in Tarsus or the last phase of use of the bath at Parion; if you are interested in the role of the dogs in ancient Anatolia, you should see this issue of Seleucia. If you want to be informed about the archaeological evidence for Middle Bronze Age Aras Culture or the excavations of Aşağı Salat at Diyarbakır and the Neolithic Age of Urfa Region, this issue of Seleucia will be the right choice.

We are sure, you will be interested in the Neo-Babylonian chalcedony stamp seal found during the excavations of Olba in 2017. For being aware of the architectural details of the “Northern Church” within the monastery of Olba and for the typology of the glass lamps used for the illumination of the Late Antique interiors (including the Northern Church) in Olba as well as the military activity in Olba in light of arrow heads discovered at the site, you should refer to this issue.

In addition to the articles on above-mentioned topics, Seleucia contains a number of book reviews that will inform the readers on various valuable archaeological publications. We wish to thank our contributors for sharing their studies with us and Ayşen Boylu, owner of Homer Books for her help and support as well as Sinan Turan for his patience and assistance during process of preparation of the publication of Seleucia.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Fikret Özbay*

Öz

Anadolu'da köpek gömülerinin geçmişinin Kalkolitik döneme kadar uzandığı günümüzde yapılan arkeolojik kazılar sayesinde bilinmektedir. Anadolu'nun nerede ise tamamında karşımıza çıkan köpek gömülerinin, ilk çıkış noktası henüz tam olarak bilinmemekle birlikte köpek gömülerinin ortaya çıktığı ilk dönemlerdeki ölü gömme gelenekleri içinde yer aldığı net olarak görülmür. Ancak Hitit uygarlığında köpeklerin ölü gömme ritüellerinin dışında dini ritüellerde de kullanıldığı arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar ile anlaşılmaktadır. Erken dönemlerden itibaren yoğun olarak Anadolu'nun doğusunda karşımıza çıkan köpek gömüleriyle, MÖ 6. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da da karşılaşmaktayız. Köpek gömülerine ilişkin en yoğun buluntu grubu Batı Anadolu'da Sardes'in Lidya dönemi tabakalarında karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Batı Anadolu'da Kolophon gibi birçok Yunan kentinde köpek gömüleri tespit edilmiştir, ayrıca Phrygia kenti olan Dorylaion'da köpek gömüleri bulunduğu saptanmıştır. Eski Yunan dünyasında köpeğin insanla ilişkisinin boyutları çok geniştir. Eski Yunan'da köpek günlük hayatta, savaş alanlarında, tıbbi tedavilerde, ölüm ve ölüm sonrasını kapsayan dinsel ritüellerde sıklıkla karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Köpek kurbanı, Köpek gömüleri, Hekate, Asklepius, Eski Anadolu.

---

* Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü; E-posta: fikretozbay@gmail.com.
Hakeme Gönderilme Tarihi: 15 Ocak 2018 ve Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2018.

Dog in the Early Societies of Anatolia

Abstract

The archaeological excavations in Anatolia reveal that the earliest evidence of dog burials extends back to the Chalcolithic Age. Despite its still undiscovered origin it is clear that the dog burials encountered almost throughout Anatolia were the instances of prelusive traditions. However, archeological data and written sources indicate that dogs were used in religious rituals as well as in dead burial rituals in the Hittite civilization. In addition to the dog burials of early ages discovered in the Eastern Anatolia, burials from the 6th century B.C. onwards have been encountered in the West of Anatolia. The most intensive finds of dog burials are encountered in the Lydian layers of Sardis in Western Anatolia. In addition to that dog burials were found in many Greek cities such as Kolophon and in a Phrygian city Dorylaion in the West of Turkey. In the ancient Greek life the relation between the dog and man had many dimensions. In Ancient Greece, the dog frequently appears in daily affairs, in religious rituals before and after death, on battlefields, in medical treatments and so forth.

Keywords: Dog sacrifice, Dog Burial, Hecate, Asclepius, Old Anatolia.

Sunuş: İnsan ve Köpeğin İlişkisi

Köpek ve insan ilişkisi köpeğin evcilleştirildiği Neolitik döneme kadar gitmektedir. Bazı hayvanları evcilleştirilmeye yatkın oldukları savı uzun süredir tartışmaya açık bir kavramdır¹. Koyun ve keçi gibi hayvanların evcilleştirilmesinin temelinde ekonomik çıkarlar yatmaktadır. Bir görüşe göre domuz ve köpek yaban hayvanları olmalarına rağmen insanlar yerleşik düzene geçtikleri günden itibaren onlarla yakın ilişki kurmuşlardır ve bu süreç evcilleştirilmeleri kolaylaştırmıştır. Bu iki hayvanın insanlardan geriye kalan artıklarla beslenmeye yatkın olmaları evcilleştirilmelerini hızlandırmış olmalıdır². Bütün bu kavramları bir kenara bırakacak olursak ekonomik getirisi olan etinden, sütünden ve derisinden faydalanılan hayvanlar dışında ilk evcilleştirilen etçil hayvan olan köpeğin insan ile olan ilişkisinin temelini evcilleştirme öncesindeki şartlar belirlemiş

---

1 Baskıcı 1998, 73-94; Çoban 2017, 554-560.

2 Baskıcı 1998, 78.

olmalıdır. Bu ilişki zaman içinde psikolojik bir bağa dönüşmüş, ortak çıkarları korumak için insan ile köpek arasında kurulan bu yakınlaşma, zaman içinde sağlam bir dostluğun temelini oluşturmuştur. Köpek evcil hayvan sürülerini ve yerleşimi korurken insanda onun bu emeğine karşılıksız bırakmamıştır. Görüldüğü gibi insanın köpek ile tanışmasının temelinde insanın ekonomik çıkarlarının korunması kaygısının yanı sıra ortak çıkar paydası etkili olmuştur.

Anadolu'da Neolitik çağlardan itibaren başlayan bu ilişki, dil, din ve kültür farkı gözetmeksizin hemen hemen her toplumda karşımıza çıkar. Zaman içinde dinsel ritüellerin bir parçası haline gelen köpek sadece insanların değil tanrıların da en yakın dostu haline dönüşmüştür. Köpeğin insanla olan ilişkisi günlük yaşamla sınırlı kalmaz. Ölümden sonraki yaşamda da köpek insana eşlik eder, yol gösterir, ruhların huzura kavuşmasına yardımcı olur³. Bu nedenle köpekler çoğu zaman yeraltı ve gizem tanrılarıyla anılmışlardır. Köpeğin insana bağlılığı, saf ve temiz ilişkisi, hastalıkların tedavisinde de kullanılmalarının önünü açmıştır. Özellikle yeni doğmuş köpeklerin bazı hastalıkların tedavisinde kullanıldığı ve daha sonra hastanın iyileşmesi için kurban edildiği bilinmektedir. Köpeklerin dini ritüellerde kurban edilmelerinin yanı sıra insanlarla birlikte ya da yalnız olarak mezarlara gömüldükleri arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır. Bu çalışma ağırlıklı olarak Anadolu'da köpeklerle ilişkili ritüelleri içermektedir⁴.

Anadolu'da Tespit Edilen Erken Dönem Verileri

Eski çağlarda dinsel ritüellerin önemli unsurlarından biri olan kurban kavramı, Tanrı ve insan arasındaki bağın sağlanması ve kuvvetlenmesi amacıyla, bir hayvanın ya da bir objeyi Tanrıya adama işlemi olarak tanımlanmaktadır. Kurban işlemiyle ilişkili yazılı kaynaklar ve arkeolojik kanıtlar bilgiler aktarır ve bu bilgiler sayesinde farklı kültürlerde, dinsel inançlarda ve toplumsal yapılarıdaki kurban işleminin ortak ve farklı yanları tespit edilebilir⁵.

Köpek gömülerinin ilk nerede ve ne zaman ortaya çıktığı net olarak bilinmemekle birlikte arkeolojik veriler köpek gömülerinin diğer bir

3 Kitchell Kenneth 2004, 177-182.

4 Çalışmanın Yunan dünyası ile ilişkili bölümünde, Anadolu örneklerinin yanı sıra Yunan dünyasıyla ilişkili diğer merkezlerden örneklerde kullanılmıştır. Yunan dünyasının yanı sıra Geç Antik Çağ örnekleri de bu bölüme eklenmiştir.

5 Akçay 2017, 44.

deyiş ile köpek kurbanının geçmişinin Kalkolitik döneme kadar uzandığını göstermektedir. Belck' in 19. yüzyılda yaptığı araştırmalarda Transkafkasya'da Samhorsk bölgesinde yer alan mezarlarda köpek gömülerinin de bulunduğunu saptamıştır. Anadolu'da köpek gömülerine ilişkin tespit edilen en erken örnekler Malatya Değirmen Tepe ve Hatay Tell Kurdu Höyükten ele geçmektedir. Malatya Değirmen tepede yapılan arkeolojik kazılarda çömlek içine yerleştirilmiş küçük hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu kemiklerin yüksek olasılıkla yavru bir köpeğe ait olabileceğini ileri sürer⁶. Hatay Reyhanlı'da bulunan Tell Kurdu höyükte yapılan kazılarda Kalkolitik döneme tarihlenen bir mezarda hoker olarak yerleştirilmiş insan iskeletinin yanında bir köpeğe ait kemikler tespit edilmiştir⁷. Van Yonca tepede yürütülen kazı çalışmalarında mezar odaları içerisinde insan kemiklerinin yanı sıra çömlek içine yerleştirilmiş köpek kemikleri bulunmuştur. Söz konusu gömülerin bulunduğu mezar odası içerisinde Erken Demir Çağına tarihlenen çok sayıda tamlanabilir kap, demir obje ve silah ele geçen buluntular arasında yer almaktadır⁸.

Araştırmacılar erken dönemlerde görülen köpek gömülerini yarı göçebe hayata geçen toplumlarda avcılığın ve hayvancılığın önem kazanmasına bağlamaktadır. Bu görüşe göre toplumların değişen yaşam koşullarında köpek önemli bir yer tutmuş ve bu hayvanların kazandığı saygıdan dolayı köpeklerin ölümü halinde hayvanlar, verilen önemle orantılı bir merasimle gömülmüştür⁹. Ancak bu görüşün kabul edilir olabilmesi için söz konusu köpek gömülerinin insanlara ait mezar alanları içerisinde ve insan mezarları ile ilişkili olmaması gerekir.

Köpek mezarlarının insan mezarları ile olan organik ilişkisi aslında köpek gömülerinin ölü gömme ritüeli içerisinde yer aldığını göstermektedir. Özellikle Yonca Tepe örneğinde olduğu gibi köpek kemiklerinin kaplar içinde bulunması köpeklerin ölü yemeğinde kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Değirmen Tepe, Tell Kurdu Höyük ve Yonca Tepe'de yapılan araştırmalar köpek mezarlarının veya köpek kurbanının ölü gömme gelenekleri içinde değerlendirmek gerektiğini gösterir ancak Anadolu'da Tunç Çağı'nın en önemli gücü olan Hititlerde, köpek kurbanının ölü gömme gelenekleri dışına çıktığı ve farklı bir anlam kazandığı yazılı kaynaklardan

6 Esin 1983, 42.

7 Özbal-Gerritsen-Yener 2001, 505.

8 Belli-Kavaklı 1999, 373-374.

9 Belli-Kavaklı 1999, 375.

öğrenilmektedir. MÖ 2000 yıllarında büyük bir olasılıkla Kafkaslardan Anadolu'ya göçen Hititler kendi dini inanışlarını ve kültürlerini bu yeni topraklara da yanlarında getirmişlerdir. Belck'in Transkafkasya'da Samhorsk bölgesinde köpek mezarları saptamış olması ve Hititlerin Anadolu'ya Kafkaslardan göçtüğü göz önünde tutulduğunda Hitit uygarlığında görülen köpek kurbanının kökeninin Kafkaslara dayandığını ileri sürmek yanlış bir düşünce olmayacaktır.

Hititlerde ve Sardes'de Köpek Kurbanı

Hitit yazılı kaynaklarına bakıldığında yavru köpeklerin arınma ve korunma törenlerinde kurban edildiği görülmektedir. Örneğin korunma ayinlerinde kral ve kraliçenin kötülükten korunması için yavru köpek kurban edilir ve iç yağı kral ve kraliçenin şeytanlardan ve kötülüklerden korunması için kullanılırdı¹⁰. Yine orduya yönelik bir tehlikenin oluşması veya ön görülmesi durumunda yavru köpek ve keçi kurban edildiği yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir¹¹. Hititlerde köpek kurbanına ilişkin bir başka önemli veri de Alacahöyük kral mezarlarından gelir. Alacahöyük'te 1937 yılında kazılan "H" mezarının güney kısmında köpek iskeletleri ele geçmiştir. H. Z. Koşay tarafından, bu köpek iskeletleri ölünün sağken sevdiği hayvanların kurban edilerek yanına gömüldüğü şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu köpek kurbanlarının ana cenaze töreninin bir parçası olmadığı söylenebilir. Çünkü mezar ile ilişkili ziyafet için kesilen iki adet öküzden arta kalan iskelet parçaları ölünün ruhunu kutsamak için mezarın üstüne bırakılmıştır¹². Köpek iskeletleri ise mezarın üzerinde yer almaz; tören sonrası mezarın yanına iliştirilmiş gibi durmaktadır. Arınma törenlerinde de yavru köpeklerin keçi, koyun ve domuz gibi küçükbaş hayvanlar ile birlikte kurban edildiği bilinmektedir. Hititlerde görülen köpek kurbanında göz ardı edilmemesi gereken önemli nokta köpek kurbanının ritüelin merkezini oluşturmadığıdır. Oysaki Anadolu'nun batısında Sardes'in Lidya dönemi tabakalarına bakıldığında Köpek kurbanının ritüelin merkezinde olduğu görülmektedir.

Sardes'de 1961- 1970 yılları arasında Sart Çayı'nın batısında ve Akropolis'in kuzey batısında yapılan çalışmalarda yaklaşık otuz adet sürahi içinde köpek kemiği bulunmuştur¹³. Söz konusu köpek mezar-

---

10 Collins 1990, 212.

11 Collins 1990, 213.

12 Koşay 1951, 62, Lev CXXI.

13 Greenewalt 1978, 1.

larının ait oldukları kontekstlere dayanarak mezarlar MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilir.

Yapılan antropolojik çalışmalar kurban edilen köpeklerin üç aydan daha büyük olmadığını ve büyük bir çoğunluğununsa bir aylıktan daha küçükken kurban edildiğini göstermektedir. Bahsi geçen köpek kemiklerinin oldukça ufak boyutlu olmasından dolayı kurban edilecek köpeğin cinsiyetinin önemi olup olmadığı tespit edilmesi oldukça zordur¹⁴.

Köpek mezarlarının nerede ise tamamına yakınında kemiklerin içinde bulunduğu kaplarla birlikte bir oinokhoe, skyphos, ve tabak ele geçmiştir. Bu seramik buluntuların yanında ise bir adet demir bıçak yer almaktadır. Kontekste yer alan seramikler form ve dekoratif açıdan incelendiğinde bunların Sardes'in erken dönem seramik repertuarı ile bağdaştığı görülmür. Yine seramiklerin özellikle form açısından benzer örnekleri Yunan seramik repertuarında da yer alır¹⁵. Köpek kemiklerin ele geçtiği sürahilere tek kulplu ve derin bir kap olan Yunan seramik repertuarında iyi bilinen khytra formu ile yakın benzerlik taşıdığı görülür¹⁶. Söz konusu Sardes buluntusu sürahi veya çömleğin Yunan dünyasında yer alan benzerinin pişirme kabı olarak kullanılmasından yola çıkarak kurban edilen köpeklerin bu kaplar içerisinde pişirilmiş olduğu akla gelmektedir kaldı ki köpeklerin içinde bulunduğu kontekst (*skyphos*, *oinokhoe*, tabak) ziyafet veya yemek sofrasında kullanılan eşyalardan oluşur (Lev. 1). Erken dönemlerde Lidyalıların köpek yediğine dair bilgiler olmakla birlikte burada yer alan ziyafet insanlara yönelik olmadığı söz konusu buluntuların zeminin altına açılmış bir çukurun içine gömülmüş olmasından anlaşılır¹⁷. Sunuların bu şekilde zeminin altına gömülmesi Anadolu veya Yakın Doğu gelenekleri arasında görülen bir uygulama olmamakla birlikte Hitit ve Asur yazılı kaynaklarında sunuların gömüldüğüne dair bilgiler mevcuttur. Peki, yavru köpek kurbanı kim için yapılmıştır? Erken dönemlerde olduğu gibi ölü gömme adetlerinin bir parçası mıdır ya da Hititlerde olduğu gibi arınma ve korunma ayinlerinde mi kullanılmıştır? Bu konuya ilişkin en net bilgileri MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Ephesoslu şair Hipponaks'ın şiirlerinden edinilmektedir. Şiirlerinde Lidya tanrılarını da anlatan Hipponaks¹⁸ bir dördüğünde Maeoniaların tanrısı Kandaules'dan söz eder. Burada sözü geçen "Maeonian" kelimesi ile

14 Robertson1982, 123.

15 Greenewalt 1978, 11.

16 Greenewalt 1978, 11 – 12.

17 Greenewalt 1978, 31-32.

18 Ramsey 1915-1916, Chapter XII: Hipponax on Lydian Scenes and Society.

kastedilen Lidyalılardır¹⁹. Etimolojik açıdan incelendiğinde Kandaules sözcüğü “köpek boğan” anlamı taşımaktadır. Maeonianlıların tanrısı Kandaules’in kişisel özelliklerine bakıldığında Anadolu’lu bu tanrının Yunan Pantehonu’ndan tanıdığımız Hermes ve Herakles ile özdeş yanları olduğu görülür bu yüzden ki bazı kaynaklarda tanrı “Hermes Kandaules” veya “Köpek Boğan Hermes” olarak da isimlendirilmiştir²⁰.

O. Masson yaptığı etimolojik çalışmaya dayanarak tanrı Kandaules’un Hint-Avrupa kökenli savaş tanrısı olabileceğini ileri sürmektedir²¹. Greenewalt’un yaptığı detaylı çalışmada Kandaules’in katonik bir tanrı veya tanrılaştırılmış bir kahraman olabileceğini ileri sürer²².

Sardes’deki Köpek Kurbanın Kökeni

Sardes’deki köpek kurbanının kökenine ilişkin en önemli soru bu kültürün Sardes’e hangi yolla geldiğidir. Köpek mezarlarının bulunduğu alanda yürütülen çalışmalarda üzerinde Karca harfler yer alan grafitiler bulunmuştur tarihsel geçmişe bakıldığında Kariyalılara ve Lidyalılar arasında tarihte yakın bağ olduğu görülmektedir. Herodotos bu iki halk arasındaki yakın ilişkiye kanıt olarak Mylasa’da bulunan Kariyalı Zeus tapınağını gösterir. Ayrıca MÖ geç 7. yüzyıl- erken 6. yüzyılda Aphrodisias’da Lidyalıların Kariyalılar ile birlikte yaşadığına dair arkeolojik ve epigrafik kanıtlar mevcuttur²³. Sardes’de Lidyalıların dışında birçok halkın yaşadığı ve buna bağlı olarak farklı dillerin kullanıldığı bilinmektedir. Arkeolojik veriler (köpek mezarlarının ele geçtiği açmalarda olduğu gibi) Kariyalıların da Lidya’da yaşadığını göstermektedir. Sardes’de ele geçen grafitiler stratigrafik olarak iki gruba ayrılmıştır. İlk grup MÖ 650–625’e tarihlenirken ikinci grup, MÖ 625–600 yılları arasına tarihlendirilmektedir²⁴. Ele geçen köpek mezarlarının büyük çoğunluğundan yola çıkarak Hanfmann Köpek Boğan Hermes veya Kandaules kültürünün tapınım yerinin ticarethaneler olabileceğini ileri sürmektedir. Pedley ise bu görüşü destekler nitelikte söz konusu kültürün Lidya’da özellikle Kariyalı tüccarlar arasında tapınım görmüş olduğu görüşünü ileri sürmektedir²⁵. Eski Ahit’te köpek kurba-

19 Greenewalt 1978, 45.

20 Greenewalt 1978,47.

21 Masson 1962, 103-106; Hanfmann 1962, 10.

22 Greenewalt 1978, 50.

23 Pedley 1974, 96.

24 Pedley 1974, 97.

25 Pedley 1974, 98.

nından bahsedilmesinden dolayı Sardes’de MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Yahudilerinde bu kültle ilişkili olduğu varsayımlar arasında yer alır. Bir başka görüş ise MÖ 7. yüzyılda Lidyalılar ile Asur Kralları arasındaki ilişki sonucu bu kültün Lidya’da tapınım gördüğüdür²⁶.

O.Masson, Kandaules isminin etimolojik incelemesi sonucu ismin Hint-Avrupa kökenli savaş tanrısı olduğunu ve bu kültün kurtlara taptığını ileri sürer²⁷. Hitit dilinin Hint-Avrupa kökenli dil ailesinden gelmesi tanrı Kandaules’un ve Kandaules için yapılan kurban törenlerinin geçmişinin Hititlere dayandığını akla getirir kaldı ki Hititlerde görülen köpek kurbanı ile Lidya’da görülen köpek kurbanı arasında benzerlikler olmakla birlikte aralarındaki farklar da göz ardı edilemez. Söz konusu bu farkların en önemlisi Lidya’da yapılan köpek kurbanı dini ritüelin merkezinde yer alırken Hititlerde görülen köpek kurbanında köpek genellikle ritüelde kurban edilen hayvanlardan yalnızca bir tanesidir Yani köpek kurban törenin merkezinde yer almaz bu da köpek kurbanın Batı Anadolu’ya Hitit kültürü ile gelmiş olsa bile ritüelin uygulanmasında ve amacında zamanla farklılaşma olduğu göstermektedir. Örneğin Karialıların Ares kültüne köpek kurban ettiği bilinmektedir. Ancak burada anlaşılamayan husus eğer Kandaules O. Masson’un iddia ettiği gibi Hint-Avrupa kökenli bir savaş tanrısı ise nasıl olup da kimlik değiştirdiğidir. Oysaki bu durum Karia halkı için Kandaules ile Ares’i Tanrı Hermes’le özdeşleştirmekten daha kolay ve mantıklı olurdu.

Sardes örneğindeki temel sorun kültün kente girişi kent içinde geniş çaplı bir tapınım görüp görmediğidir. Köpek mezarlarının gömüldüğü alanda tespit edilen Karca grafitiler Padley’in kültün Lidya’da yaşayan Karia tüccarlar tarafından tapınım gördüğü fikrini öne çıkartmaktadır²⁸.

Dorylaion’da Köpek Kurbanı ve Kökeni

Sardes’deki köpek kurbanına oldukça benzer ve nerede ise eş zamanlı olarak köpek kurbanının yapıldığı bir diğer merkez ise günümüzde Eskişehir il sınırları içinde yer alan Dorylaion antik kentidir. Dorylaion’da Orta Çağ Bizans surunda yapılan kazı çalışmaları sırasında çömlek içine yerleştirilmiş yavru köpek iskeletleri bulunmuştur²⁹. Köpek iskeletinin bulunduğu alanda üzerinde Yunanca veya Frigce harfler bulunan parlak siyah çark

26 Pedley 1974, 99.

27 Masson 103-106.

28 Pedley 1974, 99.

29 Darga 1993, 356-357.

yapımı kap parçaları tespit edilmiştir. Yine aynı alanda sürdürülen kazı çalışmalarında başka bir kap içinde küçük boyutlu kemiklere rastlanmış olmakla birlikte söz konusu ikinci kap içindeki kemiklerin yavru bir köpeğe ait olup olmadığı net değildir. Dorylaion'da bulunan köpek mezarları ait oldukları kontekstlere dayanarak MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilir³⁰.

Dorylaion kentinde Erken Bronz Çağından Osmanlıya kadar kesintisiz yerleşimin devam ettiği bilinmektedir. Kentte köpek kurbanının görülme sebeplerine ilişkin çeşitli görüşler öne sürülebilir örneğin Kentin Hititlerin bölgede etkin güç olduğu dönemler içinde varlığını³¹ sürdürdüğü göz önünde tutulduğunda köpek kurbanının Hititlerden öğrenilmiş olduğu varsayımlar arasında yer alabilir. Köpek kurbanının kente nasıl girmiş olabileceğine ilişkin bir başka öneri de Dorylaion halkının kökenini Herakles soyundan gelen Dorylaos'lara bağlaması ile açıklanabilir arkeolojik veriler Dorylaion da yapılan köpek kurbanı ile Sardes'de Kandaules'a yapılan köpek kurbanı arasında yakın benzerlikler olduğunu gösterir. Araştırmacılar Kandaules ile Hermes ve Herakles'in özdeşleştiğini öne sürmektedir. Bu durumda Dorylaion halkının "köpek boğan" Kandaules'u kendi kökenlerini bağladıkları Herakles ile özdeş gördükleri için bu kült kurbanda bulunmuş olabilirler. Kazı çalışmalarında ele geçen seramikler üzerinde yer alan grafitoların Yunanca olduğunu varsayarsak burada da aynı Sardes'de olduğu gibi dışardan gelen tüccarların tapınımda bulunduğu bir kült olduğu çıkarımına varabiliriz, kaldı ki gerek Sardes gerekse Dorylaion örneklerinde köpek mezarları kentlerin demografik yapısı düşünüldüğünde oldukça azdır bu da gerek Sardes'de gerekse Dorylaion'da kültün yerel halk tarafından rağbet görmediğini gösterir. Honfmann ve Padley'in öne sürdüğü gibi tüccarlar tarafından rağbet gören bir kült olması oldukça anlaşılabilir çünkü Kandaules veya Köpek Boğan Hermes hırsızların olduğu kadar tüccarların ve ticarethanelerin de koruyucusudur.

Eski Yunan Dünyasında Köpek ve Köpek Kurbanı

Yunan dünyasında köpeğin insanla ilişkisinin boyutları çok geniştir. Eski Yunan'da köpek, günlük hayatta, savaş alanlarında, tıbbi tedavilerde, ölüm ve ölüm sonrasını kapsayan dinsel ritüellerde sıklıkla karşımıza çıkar.

---

30 Darga 1993, 357.

31 Kara, Darga, Ay, Ayas, Sivas, Sivas 2004, 1.

Yunan dünyasında en eski köpek kurbanı ve gömme geleneği Myken dönemine kadar gider. Bu çağa ait en bilindik örnek Patroklos için yapılan cenaze törenidir. Homeros İliada'da Patroklos'un cenaze törenini anlatırken ayrıntılardan da bahsetmektedir. Cenaze töreninin alışıla gelmiş boğa ve koç kurbanlarından sonra, bu hayvanların leşleri, kremasyon yanarken bal ve yağ ile birlikte ateşin üzerine atılmıştır. Ancak, Akhileus arkadaşı için bunlar dışında bilinen kurban ritüellerine uymayan bazı eklemeler yapmıştır. Akhileus, dört atı, Patraklos'un dokuz köpeğinden ikisini, on iki Troialı genci kurban ederek Patraklos'un yanan kremasyonunun üzerine atmıştır³².

G. Mylonas, Mykenlerin Patroklos'un ateşinde kurban edilen atların ve köpeklerin ölümlerinin eşyalarının bir parçası olarak gördüklerini ve diğerleri gibi yeraltı dünyasına giderken, ruhuna huzur kazandırmak için ateşin üzerine yerleştirildiğini ileri sürer³³. H. Scholz, hayvanların yeraltı dünyasında sahiplerine hizmet etmek üzere atıldığını öne sürmektedir³⁴. Ancak E. Vermeule'nin de belirttiği gibi, hayvan kemikleri ateşten toplanıp, Patroklos'la birlikte gömülmediler; bu onların yakma işlevi ile birlikte işlevlerinin tamamlandığını göstermektedir³⁵. Patroklos'un kremasyon cenaze töreni dışında, daha erken dönemlere ait Myken ölü gömme geleneğinde, köpekler inhumasyon gömülere eşlik ederken karşımıza çıkmaktadır³⁶.

Eski Yunan mitolojisinde köpekler, insanın ölümle olan ilişkisinin üç önemli aşamasında rol oynuyorlardı. Bu aşamalar şunlardı: 1) yaşamdan ölüme geçiş; 2) Yeraltı dünyasında harcanan zaman; 3) ruh haline dönüşüm³⁷. Yeraltı tanrısı, Hades'in bekçi köpeği Kerberus'un önemli bir görevi vardı. Kerberus yaşayan kişilerin yeraltı dünyasını girmesini engellemek ama her şeyden önce ölümlerin ruhlarının çıkmasını önlemek zorundaydı³⁸. Hesiodos Teogonia'daki ilgili pasajında Hades'in korkunç köpeğinden bahseder³⁹. Ancak bu hayvanı "Kerberus" olarak isimlendi-

32 Patroklos'un cenaze töreni ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Trantalidou 2006,114.

33 Mylonas 1948, 52.

34 Scholz 1937, 37.

35 Day 1984, 26.

36 Vermeule 1979, 59.

37 Mainoldi 1984, 47.

38 Bloomfield 1905, 11; Hesiodos Teogonia'da Hades'in korkunç köpeğini tanımlarken, köpeğin sinsi görüntüsü ile Hades'in dünyasına girenlere kuyruğu ve kulaklarıyla yaltaklandığını ancak çıkmak isteyenlere karşı ise acımasız kimliğine büründüğünü anlatır. Bu köpek ile ilgili pasaj için bkz. Hesiodos, 130, satır 765-775.

39 Hesiodos, 130, satır 765-775.

ren ilk yazar destan şairi Homeros'tur. Odyssea'da ilk kez bu korkunç köpeği "Kerberus" olarak anmaktadır⁴⁰.

Yunan mitolojisinde köpeklerle birlikte anılan ikinci yeraltı tanrıçası Hekate'dir. Hesiodos'un Teogonia'da her şeyin tanrıçası olarak övdüğü Hekate⁴¹, daha sonraki dönemlerde hayalet ve ruh tanrıçası olarak anılmış ve diğer bölgelerle birlikte Anadolu'da da korkulan bir tanrıça haline dönüşmüştür⁴². Yunan Panteonun'daki tanrılar arasında sayılmayan Hekate'nin kökeni de tartışmalıdır. Hekate Yunan mitolojisinde, Titan Perses ile Asteria'nın kızları, Leto'nun kız kardeşi, Zeus ve Hera'nın büyükannesi, Zeus ve Demeter'in büyükannesi ve Admetes ve Luks'un kızları olarak anılır⁴³. Tanrıça Hekate özellikle Karia bölgesinde büyük ilgi görmüş, Lagina kentindeki Hekate'ye adanmış tapınakla tanrıça taçlandırılmıştır. Gölgelere egemen olan Hekate'nin yeraltındaki görevlerinden biri de ölmüş olan insanları Hades'in kapısından alarak bekçi köpeği Kerberus'a teslim etmektir⁴⁴. Hekate kültürüne inananlar hizmet ettikleri tanrıça gibi, bu köpeklerin zaman ve yaşam döngüsünün koruyucuları olduğunu düşünüyorlardı. Tanrıça Hekate'ye, öteki dünyaya giderken düzenlenen arınma ritüellerinde, bir kişinin doğumunda, hastalığında veya ölümünde onu kirlenme ve kötülüklerden korumak, arındırmak için köpek kurban edilmekteydi. Tanrıça Hekate'nin tapınım gördüğü Karia Bölgesinde tanrıçaya köpek kurban edildiği bilinmektedir. Arkeolojik kazılarda özellikle Didyma'da çok sayıda köpek iskeleti açığa çıkarılmıştır⁴⁵. Anadolu'ya bakıldığında Ephesos ve Samothrake'de Hekate'ye köpek kurbanının olduğu bilinmektedir. Eleithia kültüründe kızından dolayı yeraltı dünyası ile ilişkisi olan Tanrıça Demeter'e sunulan adaklar arasında köpeklerin de olduğu bilinmektedir⁴⁶.

Köpekler Yeraltı Dünyasıyla ilişkili oldukları için, bazen kötü kimlikleriyle karşımıza çıkmaktadır⁴⁷. Yunanistan'ın Delos Adası'nda köpekler tapınaklara ve hatta adaya sokulmuyorlardı. Atina Akropolis'ine girişleri de yasaklanmıştı. Köpeklere ait bu inancın yansımaları Roma'da da kendini göstermekteydi. Roma'da, Forum Boarium'da Herkül tapınağına giremezlerdi⁴⁸.

40 Homeros Odyssea, XI, sayfa 219, satır 623.

41 Hesiodos, 118-119, satır 410-450.

42 Akyürek Şahin 2006, 59-67.

43 Usman Anabolu 1981-1983, 329-335.

44 Usman Anabolu 1981-1983, 331.

45 Duymuş Florioti 2014, 49.

46 Hadzisteliou Price 1971, s. 53.

47 Sergis 2010, 66.

48 Mazzorin-Minniti 2006, 63.

Köpeklerle anılan bir diğer Yunan tanrıçası Artemis'tir. Artemis Kynegetis, köpek süren anlamına gelmektedir. Tanrıçanın bu epitheti sadece Lykia bölgesinde görülmektedir. Artemis Kynegetis kabartmalarda, avda rol alan aktif bir tanrıça olarak bilinmektedir. Artemis Kynegenes tanrıçanın avcılıktaki ustalığı ve bu ustalığını pekiştiren av köpekleriyle simgelemektedir⁴⁹.

Eski Yunan'da birçok yerde köpekler saf ve temiz olarak kabul edildiklerinden dolayı, arındırıcılık özellikleri vardı. Periskulakismos ritüelinde, bir kişinin cesedinin bir köpeğinkine sürtünerek temizlendiğine inanılırdı⁵⁰.

Eski Yunan'da doğum sırasında anne ve bebek ölümleri sık karşılaşılan olaylardı. Yunan Doğum Tanrıçası Eileithyia kültüründe doğum yapmak üzere olan gebe kadının köpeğe yalattığı takdirde doğumun kolay gerçekleşeceği düşünülmektedir⁵¹. Atina'nın Kolonos Agoraios bölgesinde MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir kuyu depozitinde hemen hemen tümü yeni doğan veya tamamen gelişkin fetüsler olmak üzere 450 bebeğin kemikleriyle birlikte, 150 köpeğe ait kemikler bulunmuştur⁵². Bu kuyudaki köpekler ve bebekler, doğumla ilişkili arınma törenlerinin kanıtı olarak yorumlanmıştır. Bebeklerin toplu halde ölümleri ve bir araya gömülmüş olmaları salgın bir hastalığı işaret ediyor olabilir. Köpekler ise hastalığın tedavisi için kullanılıp, bebeklerin ölümünden sonra öteki dünyaya giderken ruhlarına eşlik etsinler diye kurban edilmiş olmalıdır⁵³.

Eski Yunan'da köpeklere biçilen önemli bir görev hastalıkların tedavisinde kullanılmış olmalarıdır. Bundan dolayı Asklepios kültüründe köpekler kutsal sayılmaktadır. Yaşlı Plinius'a göre köpeklerin birçok tedavi edici özelliği vardı. Antik yazar Aelianus'un göre, köpeklerin sadece üç hastalığa maruz kaldığı düşünülmektedir: kuduz, köpek hastalığı ve gut. Bu hastalıklar dışındaki hastalıklarda köpek yavrularının şifacı özelliğine inanılırdı ve köpek hastanın vücudunun hastalıklı kısmının üzerine sürülürdü ve böylece tedavi ettiği düşünülürdü⁵⁴. Ayrıca, Asklepios tapınaklarında, adı geçen tanrıyı temsil eden kutsal hayvanlar olan yılan, köpek ve horoza hasta uzuvlar yalattılır veya ısırılırdı. Asklepios kültüründe, özellikle kör insanların gözlerinin köpeğe yalattılarak açılacağına

49 Albayrak 2008, 29.

50 Mazzorin-Minniti 2006, 63.

51 Duymuş Florioti 2014, 55; Trantalidou 2006, 114.

52 Angel 1945, 311.

53 Rotroff 1999, 284–285; Mazzorin-Minniti 2006, 63.

54 Trantalidou 2006, 114.

inanılırdı. Yaşlı Plinius'a göre bu işlem tamamlandıktan sonra hayvanlar öldürüldü ve gömüldü⁵⁵. Plutarkhos'da aşağıdaki pasajda köpeğin tedavi amacıyla kullanılmasının yaygın olduğunu belirtmektedir⁵⁶:

‘...τῶ δὲ κυνὶ πάντες ὡς ἔπος εἶπεῖν Ἕλληνες ἐχρῶντο καὶ χρῶνται γὰρ μέχρι νῦν ἔνιοι σφαγίῳ πρὸς τοὺς καθαρμούς· καὶ τῆ Ἑκάτῃ σκυλάκια μετὰ τῶν ἄλλων καθαρσίων ἐκφέρουσι καὶ περιμάττουσι σκυλακίσις τοὺς ἀγνισμοῦ δεομένους...’

“...*Hemen hemen tüm Yunanlılar kurban olarak köpeği kullandı ve bazıları bugün temizleme ritüelleri için halen kullanıyor. Aynı zamanda diğer saflaştırma malzemeleri ile birlikte Hekate için yavru getirin ve köpek yavrularıyla temizlenmeye ihtiyaç duyan insanlara sürütün...*”

Köpeklerin çocuklarla ilişkisi sadece hastalıkların tedavi süreçleri ile sınırlı değildir ayrıca günlük hayatta çocuk ve köpeklerin dostluk ilişkileri tasvirlerinde de gözlenebilmektedir. H. A. Thompson, uzun kıvrıkcık tüylere sahip küçük köpeklerin Hellenistik Dönemde küçük çocuklara oyun arkadaşı olarak beslendiği ileri sürmektedir⁵⁷. Nitekim mezar stelleri üzerinde yer alan çocuk ve köpek tasvirleri Thompson'ın bu görüşünü destekler. G.R. Davidson, D. B. Thompson ve H. A. Thompson ortak çalışmalarında kısa bacaklı kabarık tüylü köpeklerinin Eski Yunan'da popüler ev hayvanı olduklarını belirtmektedirler⁵⁸. D. B. Thompson, söz konusu köpeklerin cinsi üzerine de yorumda bulunmuş bu köpeklerin uzun tüylü ve küçük vücut yapısına sahip Malta köpekleri olduğunu iddia etmiştir. J. M. Grossman ise bu köpeklerin yine uzun tüylü ve küçük beden yapısına sahip Pomeranya köpeği olabileceğini düşünmektedir⁵⁹.

Köpek figürlerinin kutsal alanlara sunulması da Eski Yunan dünyasında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Köpek figürlerinin kutsal alanlara adak olarak bırakılmasına ilişkin iki öneri bilinmektedir. Bunlardan ilki köpeğin mülk ve hane koruyucu vasfı gözetilerek tanrılara sunulması,

55 Plinius, Natural ve Historia, XXX, 42, 64.

56 Plutarkhos, Roman Questions, 280 c.

57 Burr-Thompson 1963, s. 140. Çocuk ve köpek tasvirinin yer aldığı Mezar steli örneği için bkz. Grossman 2001, 18, 19, Kat no. 1; Kutsal alanlara adanan çocuk ve köpek tasvirleri ile ilişkili daha geniş bilgi için bkz. Özbay 2016, 135.

58 Davidson vd. 1943, s. 126.

59 Burr-Thompson 1963, s. 140, Grossman 2001, s. 18.

bir anlamda apotrofik bir obje olarak kullanılmasıdır. Bir diğer öneri ise kutsal alanlara bırakılan köpek imajlarının arınmayla ilişkili olduğudur⁶⁰.

Eski Sparta’da, Pausanias’ın bildirdiği şekilde, ergenler savaşa başlamadan önce Apollon ve Ares’e köpek yavruları kurban ettiler, çünkü köpekler evcil hayvanlar içinde güçlü ve cesur sayılıyordu⁶¹. Pausanias ayrıca Spartalı gençlerin tanrılarına yaptıkları yavru köpek kurbanını tanımlarken, aynı pasajda Kolophonluların yavru köpek kurbanında da bahseder. Yazar, metin içinde yavru köpek kurbanının Ionia kentlerinden biri olan Kolophon’a ait bir gelenek olduğunu ve diğer Yunan kentlerinde görmediğini söyler. Pausanias’ın pasajında yol kenarındaki tanrıça olarak Kolophon’da tapınım gören Hekate’yi kast ediyor olmalıdır⁶². Sparta ve Kolophon’daki yavru köpek kurban töreninin gece gerçekleştiği bilinmektedir.

Anadolu’da köpek gömülerinin bulunduğu bir diğer merkez Antandros’tur. Antandros Nekropolis’inde içindeki sikke hediyesi ile birlikte bir köpek mezarı açığa çıkarılmıştır. Mezarın yakınında bulunan bir urnenin mezar ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Hellenistik döneme ait (?) mezarın içinde bulunan köpeğin kurban edilip edilmediği belirtilmemiştir. Ancak köpek mezarı içinde bile sikke bulunması köpek mezarlarına verilen önemi kanıtlaması açısından önemlidir⁶³.

Pisidia Antiokheias’ında 2009 yılında, kentin en görkemli caddesi Cardo Maximus’un kazısı sırasında kenti kuzeyde sınırlayan Nymphaeum’a takriben 20m. mesafede ana cadde üzerinde bir köpek mezarına rastlanmıştır. Cardo Maximus üzerinde 2012 yılında yapılan kazılar sırasında da bir köpek mezarı daha bulunmuştur. Her iki mezarda MS 6 yüzyıl ya da daha sonraki bir tarihe aittir. F. Özcan, Geç Antik Çağ’da

60 Kutsal alanlara sunulan köpek figürünleri ile ilişkili daha geniş bilgi için bkz. Özbay 2016, 135 vd.

61 Sargis 2010, 69-73.

62 Spartalı gençlerin köpek kurbanlarından bahseder, Ayrıca metin içinde Kolophonluların tanrıçalarına yavru köpek kurban ettiklerini belirtir: ‘...ἐνταῦθα ἑκάτερα μοῖρα τῶν ἐφήβων σκύλακα κυνὸς τῆ Ἐνυαλίῳ θύουσι, θεῶν τῶ ἀλκιμωτάτῳ κρίνοντες ἱερεῖον κατὰ γνώμην εἶναι τὸ ἀλκιμωτάτον ζῷον τῶν ἡμέρων. κυνὸς δὲ σκύλακας οὐδένας ἄλλους οἶδα Ἑλλήνων νομίζοντας θύειν ὅτι μὴ Κολοφωνίους· θύουσι γὰρ καὶ Κολοφώνιοι μέλαιναν τῆ Ἐνοδίῳ σκύλακα. νυκτεριναὶ δὲ ἢ τε Κολοφωνίων θυσία καὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι ἐφήβων καθεστήκασιν...’. “...Burada, bu genç gruplarının her biri bir köpek yavrusunu, savaş tanrısı Enyalios’a feda ediyorlar, çünkü evcil hayvanların en cesur olanlarını tanrıların cesuruna dönüştürmenin en iyisi olduğuna inanıyorlar. Kolophonlular hariç, yavruları tanrılara feda etmenin doğru olduğuna inanan diğer Yunanlıları tanımıyorum. Kolophonlular yol kenarındaki tanrıçaları için bir siyah dişi yavru kurban ederler. Hem Kolophonlular’ın hem de Spartalı gençlerin kurbanları geceleri gerçekleşiyor...”, Pausanias, Lakonia 15.

63 Yıldırım 2009, 96.

Anadolu'da köpek gömülerinin sayısının oldukça az olduğu belirtilmektedir. Özcan, Benzer bir örneğin Sardes'te ele geçtiğini söylemektedir. Pisidia'da Hıristiyanlık sonrası bazı eski geleneklerin-özellikle Eski Yunan'dan kalma batıl inançların-devam ettiğini, köpek gömülerinin de bölgede Hıristiyanlık öncesi güçlü olan Hekate kültünün bir yansıma olabileceğini düşünülmemektedir⁶⁴.

Hıristiyanlığın hâkim olduğu Geç Antik Çağ'da bir Pagan ritüeli olan köpek kurbanı ve köpek gömü geleneği Küçük Asya ile sınırlı kalmaz. Katolik mezhebinin sert kurallarının geçerli olduğu İtalya'da bile bu Pagan geleneğinin izleri MS 5. yüzyıla kadar ulaşmıştır. İtalya'daki Taverino Lugnano'daki bebek gömülerinin bulunduğu bir nekropolis'de köpeklerle ait iskeletler de ele geçmiştir⁶⁵. MS 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen bu mezarlıkta yaygın Hıristiyan gelenekleri izlenirken, bebek mezarlarında Pagan izlerini gözlemek mümkün olmaktadır. Mezarlıkta, 47 bebeğin gömülmesi sırasında, altı aydan küçük en az 12 yavru köpek iskeleti ve bir yaşında erişkin bir köpek iskeleti bulunmuştur. Köpek gömüleri, yalnızca prematüre veya yeni doğan bebeklerle birlikte ele geçmiştir ve mezarların hepsi aynı tarihe aittir. Mezarlık alanındaki kazıları yürüten arkeologlar, ölümlerin sıtma gibi ortak bir nedene sahip olabileceğini ve köpeklerin bebeklerin ölümüyle ilgili sihirli veya tedavi edici törenlerle ilişkili olabileceğini önermektedir⁶⁶. Köpeklerin Hıristiyanlık döneminde şifacılığıyla ilgili bir başka veri Asklepios ile Hz. İsa arasında yapılan özdeşleştirmedir. Asklepios kültü, Hıristiyan inancı içinde varlığını sürdürmüş ve mucizevi şifa verici özelliğinin Hz. İsa'ya aktarıldığı ifade edilmiştir. Eski Yunan ve Roma'nın sağlık tanrıları Hıristiyan inancında şifa verici aziz ve azizelere dönüşmüştür⁶⁷.

Geç Antik Çağ'ın sonlarında birbirinden uzak coğrafyalarda bile hâkim Hıristiyan geleneğine uymayan ve Hıristiyan dini tarafından yasaklanan Pagan geleneklerinin Hz. İsa'ya atfedilerek devam ediyor olması, bu batıl geleneklerinin toplum üstünde ne kadar etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

Yunan dünyasında köpekler ve köpek kurbanlarıyla ilgili bilgilerimizin yanında diğer önemli bir kavram da insanların köpeklerle dinsel ilişkilerinin dışında duygusal bağlarıdır. Eski Yunanlıların birçoğu yaşamlarında

64 Pisidia'daki Geç Antik Çağ köpek gömüleri ile ilgili geniş tartışma için bkz. Özcan 2013, 258, 259, 263.

65 Gräslund 2014, 170.

66 Gräslund 2004, 170.

67 Duymuş Floriotti 2014, 55, dipnot 51.

köpeklerini gerçek bir dost olarak gördüklerinden ölümlerinde de kendilerine eşlik etmelerini istemişlerdir. İnsanlarla gömülmüş birçok köpek mezarı örneğinin altında bu duygusal neden yatmaktadır (Lev. 2).

Sonuç

Anadolu'nun geneline bakıldığında köpek mezarlarının veya köpek kurbanının erken dönemlerden itibaren farklı merkezlerde uygulandığı görülmektedir. Köpek kurbanının erken dönemlerde özellikle Anadolu için ölü gömme geleneğinin bir parçası olduğu arkeolojik kanıtlar ile anlaşılmaktadır. Ancak bu ritüel Hititlerin Anadolu'ya girmesi ile öbür dünya inanişinin yanında yeni bir boyut kazanmıştır. Anadolu'ya bakıldığında özellikle Batı Anadolu'da görülen "tanrıya" köpek kurbanlarının geçmişinin Hititlere dayandığını söylemek yanlış bir varsayım olmaz, ancak daha erken dönemlerde Anadolu'da özellikle Tell Kurdu Höyük, Yonca Tepe ve Değirmen Tepe Höyük 'de tespit edilen köpek mezarlarının ölü gömme gelenekleri içinde yer alması ile yine öbür dünya inanişi ile ilişkili olarak farklı merkezlerde kurban edilen köpek gömüleri arasında ilişki olup olmadığı bilinmemektedir.

Yunan dünyasında Myken dönemine kadar geriye giden köpek kurbanı ve köpek gömü geleneği, Klasik Yunan dünyasında yeraltı tanrılarından, Asklepios gibi "şifa" tanrılarına kadar çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Özellikle Kıta Yunanistan'da ve Anadolu'daki Yunan kentlerinde köpek kurbanı ile ilgili çok sayıda veri karşımıza çıkmaktadır. Bu pagan geleneğinin izlerinin Hıristiyanlığın kabulünden sonra bile devam etmesi, antik toplumlar üzerindeki etkisinin ne kadar köklü olduğunu kanıtlamaktadır.

Burada sorulması gereken asıl soru köpek kurbanının, gerek öbür dünya inanişi ile ilişkili olarak gerekse tanrıya kurban ritüellerinin bir parçası olarak kullanılmasında Anadolu'da ve Anadolu dışındaki merkezlerdeki yayılımında bu ritüeli tetikleyen bir merkezin olup olmadığıdır. Sorunun cevabını yeni arkeolojik veriler ortaya çıkana kadar net olarak vermek zordur.

Levha 1.

Levha 2.

Eski Çağ Kaynakları

Hesiodos

Hesiodos, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Çeviren, A. Erhat, A. Kadir, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1977.

Homeros Odysseia

Homeros, *Odysseia*, Çeviren: A. Erhat - A. Kadir, Can Yay., Ankara, 1984.

Pausanias Laconia 15

Pausanias. *Pausanias Description of Greece*, Tr: W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, 1918. Şurada: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0160>.

Plinius Natural Historia

Plinius, *The Natural History*, Tr: M.D. J. Bostock, Taylor and Francis, London 1885. Şurada: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0137>.

Plutarkhos Roman Questions

Plutarch, *Moralia*, TraFrank Cole Babbitt. Cambridge, MA. Harvard University Press. London, 1936. Şurada: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0211>

Çağdaş Kaynaklar

Akçay 2017

Akçay T., *Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*, Ankara.

Akyürek Şahin 2006

Akyürek Şahin N.E., “Anadolu Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerinde Çalışmalar”, Bir Ön Rapor, Arkeoloji ve Sanat 121.

Albayrak 2008

Albayrak Y., *Anadolu'da Artemis Kültü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan: Doç Dr. Seyhan Doruk), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Anadolu Uzman M. 1981-1983

Anadolu Uzman M., “İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Deposunda Bulunan Yedi Hekataion (Üç Vücutlu Hekate Heykeli)”, (Ed. C. Bayburtluoğlu) Akurgal'a Armağan/Festschrift Akurgal (Anadolu/Anatolia 22).

Angel 1945

Angel J. L., “Skeletal material from Attica”, *Hesperia* 14.

Baskıcı 1998

Baskıcı M., “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt 53, sayı 1.

Belli –Tozkoparan 2004

Belli O. –Tozkoparan M., “2002 Yılı Van Yonca Tepe Kalesi ve Nekropolisi Kazısı”, KST 22, Cilt:1, Ankara.

Bloomfield 1905

Bloomfield M., *The Dog of Hades, Cerberus, The Dog of Hades, The History of an Idea*, London.

Burr Thompson 1963

Burr Thompson D., *Troy, The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period: Supplementary Monograph III*, Princeton.

Collins 1990

Collins J. B., “The Puppy in Hittite Ritual”, *Jurnal of Cuneiform Studies* 42.

Çoban 2017

ÇOBAN H., “Eski Çağda İlk Evcil Hayvanlar ve Deve”, *JSHSR Vol: 4 Issue: 4*.

Darga 1995

Darga M., “1993 Yılı Şarhöyük – Dorylaion (Eskişehir) kazıları” KST XVI, cilt 1, Ankara.

Darga–Kara - Ay-Ayas Sivas- Sivas 2004

Darga M., Alpagut A., Ay N., Ayas, E. Sivas T., Sivas H., “Characterisation of Dorylaion (Turkey) Pottery Sherds From Hittite Period” *Euro Ceramics VIII*, 2387–2390, Switzerland.

Day 1984

Day L. P., “Dog Burials in The Greek World”, *AJA* 88.

Davidson vd. 1943

Davidson G. R., Burr-Thompson D., Thompson H.A., “Small Objects from the Pnyx:1”, *Hesperia* 7.

Duymuş Florioti 2014

Duymuş Florioti H. H., “Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: Eski Mezopotamya Örneği”, *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.33, S.55.

Greenewalt 1978

Greenewalt H. C., *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*, California.

Gräslund 2004

Gräslund A. S., “Dogs in graves—a question of symbolism?”, *PECUS. Man and animal in antiquity. Proceedings of the conference at the Swedish Institute in Rome, September 9-12, 2002*, The Swedish Institute

in Rome. Projects and Seminars, 1, Rome.

Grossman 2001

Grossman J.B., *Greek Funerary Sculpture*, California.

Hanfmann 1962

Hanfmann M.A., "The Fifth Campaign at Sardis (1962)", BASOR 177.

Kitchell Kenneth 2004

Kitchell Kenneth F., Men's best friend? The Changing role of the dog in Greek Society. In: (edt. by B. Santillo) PECUS: Man and Animal in Antiquity. Proceedins of the Conference at the Swedish Institute in Roma, September 9-12, 2002, Roma.

Koşay 1951

Koşay H. Z., *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazıları 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTK Basımevi, Ankara.

Mainoldi 1984

Mainoldi C., *L'image du Loup et du chien dans la Grèce Ancienne d'Homère à Platon*. Paris.

Masson 1962

Masson O., *Les Fragments du poite Hipponax*, Paris.

Mazzorin-Minniti 2006

Mazzorin J. D. G., Minniti C., Dog sacrifice in the ancient world: a ritual passage? In: (edt. by L. M. Snyder and E. A. Moore) *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction*. Oxford: Oxbow.

Mylanos 1948

Mylonas G., "Homeric and Mycenaean Burial Customs", AJA 52.

Özbal-Gerritsen-Yener 2003

Özbal R., Gerritsen F., Yener K.A., "2001 yılı Tell Kurdu Höyük Kazıları", KST 24, Cilt:1, Ankara.

Özcan 2013

Özcan F., "Pisidia Antiokheia'si Köpek Gömüleri", (ed. B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek) *Pisidia Araştırmaları-I, Sempozyum Bildiri Kitabı*, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Özbay 2016

Özbay A., *Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürünler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan: Doç. Dr. H. Cevizoğlu), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pedley 1974

Pedley J. G., "Carians in Sardis", JHS 94.

Ramsey 1915-16

Ramsey M.W., *Asiatic elements in Greek Civilization, The Gifford Lectures in the University of Edinburg*, Yale University Press: Şurada: Ramsey M.W., Asiatic elements in Greek Civilization, The Gifford Lectures in the University of Edinburg, Yale University Press: Şurada: <https://www.giffordlectures.org/books/asiatic-elementsgreek-civilisation/chapter-xii-hipponax-lydian-scenes-and-society>.

Robertson 1982

Robertson N., "Hittit Ritual at Sardis", *Classical Antiquity* 1.

Rotroff 1999

Rotroff S. I., "The artefacts from Well F 5:3 and some conclusions concerning the deposit", *AJA*103.

Sergis 2010

Sergis M. G., "Dog Sacrifice in Ancient and Modern Greece: From the Sacrifice Ritual to Dog Torture (Kynomartyrion)", *Foklore: Elektronik Journal of Folklore* 45, 61-88, 66, Delort R. 1987. *L'uomo e gli animali dall'età della pietra a oggi*. Bari, Laterza.

Scholz 1937

Scholz H., *Der Hund in der griechisch-römischen Magie und Religion*, Berlin.

Trantalidou 2006

Trantalidou K., "Companions from the Oldest Times: Dogs in Ancient Greek Literature, Iconography and Osteological Testimony, Dogs and people in social, working, economic or symbolic interaction". In: (edt. by Lynn M. Snyder & Elizabeth A. Moore) *Proceedings of the 9th ICAZ Conference, Durham 2002*. Oxbow Books, Oxford.

Vermeule 1979

Vermeule E., *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*, University of Press, Berkeley, Los Angeles, London

Yıldırım 2009

Yıldırım B., *Antandros Nekropolisi Sikke Kontekstli Mezarlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan: Doç. Dr. Gürcan Polat), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

